

Има ли въпросителни около атаката на „Дръзки” срещу „Хамидие”

Атаката на българските миноносци срещу турския крайцер „Хамидие” на 8 ноември 1912 г. [1] е една от най-експлоатираните теми в морската ни история, а „Дръзки” – сигурно най-известният кораб в нея. За това изключително събитие обаче в литературата все още битуват немалко неясноти, противоречия и неточности. Доказателство за тяхното съществуване е проведената на 8 ноември т.г. във ВВМУ „Н. Й. Вапцаров” – Варна, научна дискусия с участието на известни специалисти по темата [2], както и уточнението за офицерското звание на Георги Купов към датата на атаката, направено от д-р Атанас Панайотов на 21 ноември т.г. в сайта на „Морски вестник” [3]. За мен историята на шестте миноносеца представлява изследователски интерес най-вече в етапа на тяхното построяване, защото то е съществен епизод от историята на българското корабостроене, който мнозина автори продължават да подценяват. За да извлека сведения за тъй нареченото „сглобяване” на миноносците, полагам усилия да прегледам всеки достъпен литературен източник за тяхната история. При това неизбежно се натъквам и на озадачаващи твърдения по въпроси, за които не се смятам специалист, но невинаги откривам отговорите им в специализираните публикации. Тук се опитвам да обоснова някои от тези въпроси.

1. Участниците в атаката все още не са уточнени както по брой, така и поименно.

Обикновено авторите ползват списъците на четирите екипажа, поместени в двуседмичника „Морски преглед” по случай 25-годишнината от атаката [4]. Те съдържат имената на 97 души. За краткост разглеждам само списъка на „Смели”, като го сравнявам с оригиналния списък, съставен от командира на миноносеца – лейт. Неделчо Недев, непосредствено след атаката. Факсимиле от този списък е поместено в интернет [5] и всеки може да направи сравнителния анализ. А той показва следното:

- 2 души (огняр I р. Марин П. Дуков и огняр Атанас Миронов), които са участвали в атаката, **липсват** в списъка от 1937 г., съставен вероятно по памет четвърт век след събитието;
- при 6 души в списъка от 1937 г. са допуснати грешки в собственото или фамилното име (например Стойко след 25 години е прекръстен на Стайко, Ташев става Тошев и т.н.).

Необходимо е да се публикуват оригиналните списъци на екипажите на четирите миноносеца, участвали в атаката, и историци и почитатели на военноморската история да работят само с тях. Иначе, ще продължаваме да загърбваме подвига на едни, а при други участници няма да е ясно кой кой е.

2. Какъв е размерът на пробойната на „Хамидие”?

Съвременна **академична** „Военна история”, издадена преди пет години от солиден авторски колектив, уверява следното: „Хамидие” е получил пробойна **над** носовата мачта в размер на **20 кв. м**. Носът му потънал под водата до палубата, поради което с големи усилия бил **завлечен** до Цариград” (подч. И.А.) [6, с. 433]. За „влаченето” – след малко, нека да не търсим и къде по-точно из висините НАД мачтата е попаднало торпедото на „Дръзки”, а да приемем, че все пак то е улучило корпуса на вражеския кораб.

Приблизителната конфигурация на пробойната е някъде из турските архиви, но за анализирането на площта 20 кв. м да си я представим с **идеалната** форма на квадрат или кръг. При първия идеален модел страната на квадрата е 4,5 м, а при втория – диаметърът на кръга е 5 м, а тази пробойна е направена в кораб, който **гази ... 4,8 м** [7].

Според официалната история на българския военен флот от 1989 г., площта на пробойната е по-скромна – **10 кв. м** [8, с. 44]. Тъкмо този размер се радва на най-много почитатели в интернет, но при нея идеалната квадратна пробойна би била със страна 3,2 м, а идеалната кръгла пробойна – с диаметър 3,6 м, докато газенето на „Хамидие” продължава да е 4,8 м...

По повод на стогодишнината от атаката в сайта „100 години Балкански войни” д-р Стоян Николов – старши експерт в дирекция „Научно-изследователска и експозиционна дейност” на Националния военноисторически музей – София, твърди пък, че взривът пробил „отвор с размер на 4–5 метра” [9]. Той е комай единственият автор, който така си представя пробойната при газене 4,8 м, и това е оригинален морскоисторически принос за юбилея на атаката, но засега е пълна загадка какъв източник е ползвал...

През 1936 г. сп. „Морски сговор” публикува мнението на Али Хайдар Емирбей – специалист по морските въпроси във военноисторическата комисия на турското адмиралтейство, според когото българското торпедо „отвори дупка и разпука обшивката на широчина 2401 и дължина 3407 пуса” [10, с. 122].

Това списание със сигурност е най-разлистваното българско морско периодично издание от безброй автори и почитатели на морската история на България до 1944 г., но този обширен материал остава незабелязан от пишещите по темата за атаката на „Дръзки”. Непознатата у нас турска единица за дължина с френски произход, ПУС, е равна на 2,54 см [11], [12], сиреч поражението в десния борд на „Хамидие” е с форма на **правоъгълник с абсурдните размери широчина 61 м и дължина 87 м**. От друга страна, текстът „отвори дупка и разпука обшивката” е твърде озадачаващ, защото двете поражения си противоречат: или обшивката е разпукана в някакъв участък, или в нея има пробойна. При превода от турски на български език положително е допусната груба грешка, но каква?

Известно обяснение за това противоречие и нереалистичните данни за поражението, съобщени от Али Хайдар Емир-бей (според българския превод от 1936 г.), би могло да се даде въз основа на поверителния военнополитически доклад от 27 ноември 1912 г. на корветенкапитен (кап. - лейт., днес – кап. III р.) Йоахим фон Арним – командир на немския стационар „Лорелай”, базиран в Истанбул. Ценното в неговия документ е това, че предлага подробна информация за повредите на „Хамидие”, констатирани от немския корабостроителен специалист Паул Дрисен, който по онова време работи в турския Морски арсенал [13]. С уговорката, че имам основание да се съмнявам в точността на превода (в техническата му част), съвсем накратко, той предлага следната картина на особено важните повреди. Според П. Дрисен, торпедото улучва „на един метър дълбочина външната обшивка”, като „Вероятно при експлозията [...] се е разделило на две големи части”. От експлозията на едната част „Външните пластове на обшивката били **само отчасти изкривени, и то на около 7 метра дължина и 3,5 метра височина**. Пластовете са разкъсани по надлъжните и напречните шевове и са огънати навътре [...] През разкъсаните шевове е нахлула вода [...]” (подч. И.А.). Никъде в текста на доклада **няма дори намек за пробойна в десния борд**. Изглежда **24,5 кв. м** от обшивката на „Хамидие” само се огъват навътре и вследствие на разкъсването на нитовете в този район се нарушава водоплътността. Това обяснява вече твърдението на Али Хайдар Емир-бей за „разпуканата обшивка”. Втората част на торпедото (с част от заряда) „минала под палубата от десния до левия борд и преминавайки през външната обшивка **на левия борд, оставя дупка, голяма около 650 мм в диаметър, в**

наклона на палубата” (подч. И.А.). За изясняването на този текст (особено на траекторията на торпедото) е необходим немският оригинал, но основното е, че **в левия борд има пробойна с площ 0,33 кв. м.**

Разбира се, най-точната информация за пораженията на „Хамидие” от българското торпедо съхраняват турските архиви и турските публикации за събитието и дано в обозримо бъдеще български автор публикува такива сведения.

3. Влачен ли е на буксир „Хамидие” до Босфора?

На 29 октомври т.г. в първото предаване на дискусияното студио „История.bg” по Българската национална телевизия **директорът на Националния исторически музей проф. Божидар Димитров** заяви следното: „Има документални кадри от довлачането му на буксир в Истанбул. Той целият е под водата” [14]. Същото твърдят както официалната история на българския военен флот [8, с. 45], академичната „Военна история” [6, с. 433] и десетки други източници. Това всъщност е пропагандно клише, разпространявано упорито от десетилетия в литературата, през последните години – по телевизии и в интернет. А какви са фактите?

Още през януари 1987 г., т.е. две години преди официалната флотска история и четвърт век преди телевизионното изявление на проф. Б. Димитров, д-р Атанас Панайотов и Владимир Чешмеджиев публикуваха извадки от дневника на един ученик-офицер, Шакир Тунгапа, служил на „Хамидие” по времето на атаката на „Дръзки” [15]. Според неговите записи, до 11,41 часа на 8 ноември 1912 г. „Хамидие” плава на собствен ход. Въз основа на следващите записи може да се приеме, че до 18,47 часа на същия ден, когато от крайцера забелязват светлините на фаровете на входа на Босфора, той все още плава на собствен ход. На следващия ден, 9 ноември, Ш. Тунгапа изрично е отбелязал в дневника си: „Влекачът завърза нашия кръстосвач и в това положение [...] стигнахме дока”. Тъй като докът е в Златния рог, на изхода от Босфора в Мраморно море, „Хамидие” е влачен само през пролива (около 30 км).

Според проф. Б. Димитров, влаченето на „Хамидие” от Варна до Истанбул било документирано на филмова лента, следователно на въпросния филм би трябвало да се вижда турският крайцер **в движение** и зад някакъв влекач.

Всъщност става дума за един от **най-известните документални филми в българската киностория, популярен с името „Балканската война”**. Създател на този филм е варненецът **Александър Иванов Жеков (1879 – неизв.)**. Завършва Севастополските мореходни класове през 1902 г. по програмата за щурман далечно плаване. През същата година му е присвоено воинското звание прапорщик от запаса на флота [16, с. 208-209]. Около 1905 г. става представител в Русия на известната френска филмова компания „Пате фрер”. Около средата на октомври 1912 г. пристига от Москва във Варна, на 30 октомври подава прошение до цар Фердинанд I да му разреши да направи „с модерно усъвършенствуван кинематографически апарат ред снимки от сраженията на нашите храбри войски” [17, с. 23]. На **30 декември 1912 г.** Щабът на Действащата армия му издава удостоверение, с което му **разрешава да пътува от Лозенград до Люлебургас** и вероятно от тази дата започват снимките за филма [18, с.77-108].

Премиерното представление на филма във Варна е на 28 и 29 юни 1914 г. под името „Великата освободителна война с Турция и съюзниците” [18, с. 41 и 210], а в София – на 8, 9 и 10 август с.г. под името „Великата освободителна война на България с Турция” [18, с. 42-43]. В киноисторическата литература филмът е известен с различни заглавия и брой на частите му, т.е. продължителност. Последните сведения за него и Ал. Жеков са от 1930 г. [18, с. 213], след което дирите им изчезват в продължение на 30 години. През 1960 г. в Националната филмотека в София по мистериозен начин са предадени кутии с филма [18, с. 23-27]. Междувременно неговата история е предмет на изследване и популяризиране от редица автори. В това направление **изключителен принос има киноисторикът д-р Петър Кърджилов от София**, който издаде две книги [18], [19], а през 2010 г. защити и дисертация на тема „Филмът „Балканската война” в историята на българското кино” [18, с. 5-18].

Достигналото до наши дни копие от филма е с времетраене 39 минути и 34 секунди [18, с. 67], но от тях интерес за морската историография представляват първите три епизода с продължителност около три минути. Накратко съдържанието на морските епизоди **според междукадровите надписи:**

Първи епизод. „Варна. Българският миноносец „Дръзки”, командуван от мичман Купов, отива, без оглед на лошото време, да атакува турския

крайцер „Хамидие” [18, с. 67]. Епизодът показва част от Варненския залив, в далечината се вижда кораб, който напуска пристанището. Изключено е снемането да е направено в реално време, защото отрядът миноносци под командването на кап. II р. Димитър Добрев отплава от военния кей в 22,45 часа на 7 ноември 1912 г. [20, с. 521], сиреч през нощта, докато кадрите представляват действие през деня.

Втори епизод. „Хамидие”, обезвреден от „Дръзки”, напуска полесражението завинаги” [18, с. 68]. В действителност обаче се вижда **неподвижен** полупотънал боен кораб в открито море. Друг е въпросът КОЙ всъщност е този кораб – „Хамидие” или друг? Все пак известно е, че след атаката на „Дръзки” „Хамидие” плава до Истанбул с потънал нос и вдигната кърма, докато този епизод показва **равномерно** полупотънал кораб, който **най-вероятно е легнал на морското дъно**.

Трети епизод. „Победоносно завръщане на миноносца „Дръзки” във Варненското пристанище” [18, с. 68]. Този епизод също не е снет в реално време. Кап. II р. Д. Добрев взема решение да влезе с отряда миноносци в пристанището на 8 ноември 1912 г. в 6,45 часа и в 7,40 часа миноносците застават на военния кей [20, с. 523], т.е. след 55 минути. За това време е невъзможно Ал. Жеков да научи за събитието и да организира снемането на който и да е от миноносците, камо ли тъкмо на „Дръзки”, защото едва след три дни ще стане ясно, че именно неговото торпедо е улучило турския крайцер.

Кой е полупотъналият **неподвижен** кораб във втория морски епизод на филма „Балканската война”?

Преди всичко нека изясним дали на 9 ноември 1912 г. сутринта Ал. Жеков е имал възможност с кинокамера да снее „Хамидие”, който на входа на Босфора очаква влекач да го вземе на буксир до дока в Златния рог? Първото съобщение за атаката на българските миноносци е публикувано на 9 ноември във в. „Софийско утро” [21, с. 172]. Нека приемем, че Ал. Жеков на този ден пребивава в София и е ранобудник, който към 7-8 часа сутринта си купува тъкмо този вестник, научава за атаката на българските миноносци, мигновено си представя как на входа на Босфора турският крайцер очаква влекач и решава да прескочи до Истанбул да го снее на кинолента за филма си. Следователно за не повече от два-три часа той трябва да извърши организационно-техническа подготовка в София, да се придвижи с автомобил

през фронтовата линия, да получи разрешение от турските власти - той, вражеският кинооператор, да документира позора на турския военен флот, да уреди на място техническото осигуряване на снимките (например наемане на плавателен съд, с който да достигне до „Хамидие“) и да направи мечтаните снимки. Всичко това е невъзможно за два-три часа дори днес – в мирни условия и със самолет, камо ли преди 100 години по време на война [22]. Тогава кой е корабът, показан в епизода „Хамидие“ на филма „Балканската война“?

Въз основа на сравнителен киноисторически анализ **д-р П. Кърджилов убедително доказва, че в епизода „Хамидие“ е показан всъщност турският крайцер „Меджидие“!** За целта кадрите от този епизод са съпоставени с кадри от 40-секунден филм „Потопен турски крайцер“, съхраняван в киноархива на „Бритиш пате“ и датиран като материал от 1914-1918 г., както и с кадрите от 29-секунден филм „Турският крайцер „Меджидие“, запазен в същия британски киноархив. Оказва се, че морските кадри, които се срещат едновременно в трите филма, **съвпадат напълно** [18, с. 127-130], [19, с. 235].

Тук подкрепям киноисторическото доказателство на д-р П. Кърджилов и със сравнителен морскоисторически анализ. На 21 март 1915 г. край Одеса „Меджидие“ се натъква на мина и потъва. През 1930 г. полско морско списание помества обширна статия за операцията по изваждането му, публикувана от кап. П р. Витолд Желиховски – ръководител на Водолазната и спасителна част на Черноморския флот на Русия, която изважда потъналият турски крайцер. Някои от снимките, направени при операцията по изваждането [23], [24], удивително приличат на кадри от епизода „Хамидие“. Освен това, на морските кадри от епизода „Хамидие“ добре се виждат движещите се фигури по палубата на потъналият крайцер, но те не носят фесове на главата, за разлика от членовете на турския екипаж. А и в епизода „Хамидие“ крайцерът е неподвижен и равномерно потънал до палубата в открито море, докато „Хамидие“ би трябвало да е в движение и с потопен под водата нос.

Възможно ли е обаче Ал. Жеков да е правил снимките на „Меджидие“? На практика – НЕ! Операцията по изваждането на турския крайцер **започва на 28 март 1915 г. и още през първия ден** е снето 120-мм оръдие, а изобщо оръдия, котви, вериги, отдушни тръби, палубни лебдки и други тежки части

са снети още в началото на операцията [23]. Тъй като във филма „Балканската война” ясно се виждат оръдията, снимките на „Меджидие” положително са правени около 28 март 1915 г. Към края на март обаче Ал. Жеков е на Галицийския фронт и по издирените досега сведения остава там до края на бойните действия на този фронт, т.е. до началото на юни 1915 г. [18, с. 211]. Дори да приемем, че на 22 март някой одески вестник е съобщил за потъналия край Одеса турски боен кораб и изрично да е споменал името му, за следващите няколко дни тъкмо този вестник трябва да попадне в окопите в Галиция, А. Жеков да е бил осведомен, че „Меджидие” и „Хамидие” са еднотипни бойни кораби, след което само за четири-пет дни да уреди следните организационно-технически въпроси: да подаде молба и да получи разрешително за пътуване до Одеса, да се придвижи във военни условия от фронта на границата между днешна Полша и Украйна до Одеса, да уреди в Одеса разрешително за снимане и необходимите организационно-технически условия. Изключително съмнителна версия, защото все пак не всяко фантазиране може да се приеме за **научно** обосновано предположение, сиреч за хипотеза. Следователно снимките на „Меджидие” около края на март 1915 г. най-вероятно са направени от друг оператор, по неизвестен засега начин Ал. Жеков успява да ги получи и да ги монтира по-късно в своя филм. Косвени податки за това, че епизодът „Хамидие” се появява по-късно във филма „Балканската война”, има в българския периодичен печат от онова време: за премиерата на филма в началото на август 1914 г. в София в печата е рекламиран само един морски кадър: „Българските миноносци след атаката на крайцера „Хамидие” [25]. Изключено е по това време филмът да е съдържал епизода „Хамидие”, т.к. той има далеч по-голям пропаганден ефект и е нелогично при евентуално рекламиране да бъде пренебрегнат за сметка на друг морски епизод. В съобщение от 1926 г. обаче изрично е споменато, че филмът представя и „атаката и потопяването на турския крайцер „Хамидие” от нашия миноносец „Дръзки” [18, с.167].

И така, в пропагандното клише, разпространявано в научна литература и Българска национална телевизия, вкл. от именити историци, че „Хамидие” бил влачен на буксир до Босфора и за това свидетелствал документален филм, няма дори грам истина. **Филмът „Балканската война” на Ал. Жеков съдържа всъщност кадри на полупотъналия турски крайцер „Меджидие”, натъкнал се на мина на 21 март 1915 г. край Одеса.**

4. До кога „Хамидие” е извън строя?

Както в литературата, така и в интернет продължава разпространението на версията, че „Хамидие” остава извън строя до края на Балканската война. Тя завършва с подписването на Лондонския мирен договор на 17 май 1913 г., а още на 24 декември 1912 г. в. „Мир” съобщава, че „Хамидие” е „поправен наскоро” и към 22 същия месец участва в бойни действия [26]. Очевидно турският крайцер **влиза в строя** месец и половина след атаката на „Дръзки” и **близо пет месеца преди края на войната**.

5. Кога са публикувани първите снимки на полупотопения „Хамидие”?

Една от най-любимите илюстрации на безброй автори, пишещи за атаката на „Дръзки”, е снимката на полупотопения „Хамидие”. Тя е известна както с приложен под нея надпис „Поразения от мин. „Дръзки” турски кр. „Хамидие”, така и без него. През 1987 г. тази снимка се появи и с надпис „Кадър от стара английска кинохроника” в сп. „Морски свят” [15, с. 47] и пак с този надпис тя е поместена 10 години по-късно в „Морски вестник” [27]. Нито един съвременен автор обаче не е посочил източника нито на снимката, нито на английската кинохроника, т.е. **техният произход все още не е известен**.

Въз основа на преглед на стари периодични издания отпреди 1944 г., съхранявани в РБ „П. П. Славейков” – Варна, приемам, че в България снимката е публикувана още преди 80 години в сп. „Морски сговор” [28]. Редакцията на най-влиятелното тогава българско морско издание почтено посочва и източника си: английското списание „**The Illustrated London News**”, vol. 142, № 3849, **25 януари 1913 г.** Тъй като към 1913 г. в Англия е в сила Григорианският календар, датата на появяването на снимката за пръв път в английския периодичен печат по действащия тогава в България Юлиански календар е 12 януари 1913 г., т.е. два месеца след събитието. Според текста, публикуван през 1932 г. към снимката, тя изобразява „бягащия след атаката турски кръстосвач „Хамидие”, за да се скрие в Цариград”. Следователно тази снимка може да бъде направена **само на 8 ноември 1912 г. в светлата част на деня**, т.е. – в открито море. Ясно се вижда, че **никой не влачи „Хамидие”**, но е пълна загадка кой, кога и от борда на какъв плавателен съд е направил снимката.

В същия брой на сп. „Морски сговор” от 1932 г., на същата страница, е публикувана още една снимка на полупотопения „Хамидие”, взaimствана от същия брой на споменатото вече английско списание. Тя пак изобразява турския крайцер в открито море, но от димоходите му не излиза пушек, а според надписа към тази снимка „се вижда как е изглеждал „Хамидие” в Цариград преди да влезе [...] в сухия док” [28]. Това твърдение на редакцията на английското списание силно озадачава, защото ако корабът от снимката наистина се намираше някъде в Босфора, плавайки към дока в Златния рог, то би трябвало на снимката да се вижда част от сушата, т.к. широчината на пролива е между 750 и 3700 м. На снимката обаче „Хамидие” е в открито море.

Колкото до внушението, че първата от публикуваните на 12 януари 1913 г. в споменатото тук английско списание снимки представлявала английска кинохроника, това положително е трудно обяснима авторска волност...

6. Какво е мнението на Рауф бей за атаката на „Дръзки”?

През 1970 г. в българската морскоисторическа литература е публикувано следното мнение на командира на „Хамидие” Хюсеин Рауф Орбай, известен в България и като Хюсеин Рауф бей: „Ако разгледаме” безпристрастно случката с „Хамидие” и кажем самата истина, трябва да признаем, че тази голяма и успешна атака на българския флот, който няма никакво минало, е едно славно начало, с което той може да се гордее” [21, с. 172-173]. Това звучащо като музика мнение се появява в турския вестник „Тесфири ефкяр”, но е цитирано по българския вестник „Военни известия” от 8 март 1914 г. Вече повече от четири десетилетия тази редакция на мнението е толкова често използвана в литературата, че то е смятано за онези общоизвестни истини, които не подлежат на доказване чрез съответна препратка. Нищо чудно, че и до днес турският източник не е издирен и **не е публикуван оригиналният текст на турски език** заедно с официален превод на български език.

Пълното библиографско описание на превода на турската статия, поместен през март 1914 г. във в. „Военни известия”, показва, че тя се появява в „Тесфири ефкяр” на 28 ноември 1913 г. [29, с. 313]. Не успях да прегледам този превод, защото РБ „П. П. Славейков” – Варна, не притежава „Военни известия”, но направих сравнителен анализ по два малко известни източника

за атаката на „Дръзки”, публикувани във в. „Варненски новини” на 8 ноември 1914 г. [30] и сп. „Съвременна илюстрация ” на 1 април 1915 г. [31] и поместващи комай същото интервю. Веднага правят обаче впечатление следните различия:

- Варненският вестник и списанието са единодушни, че мнението за атаката на „Дръзки” е изразено от „турски офицер от екипажа”, но **не споменават кой**;

- Използваната от 1970 г. досега оценка „тази голяма и успешна атака” е цитирана през 1914-1915 г. като „тази славна и успешна минна атака”, а днешният текст „славно начало” преди години е бил „славно бойно начало”. В сравнение с тези съществени несъответствия някои стилови различия и битуването на разни наименования на турския вестник (Тасфири ефкяр, Тасфири-Ифкяр и т.н.) е дребна грижа.

Ако разгледаме безпристрастно случая с мнението за атаката на „Дръзки”, приписвано над четири десетилетия на командира на „Хамидие” Рауф Орбай, трябва да признаем, че 99 години след публикуването му в турския вестник, българската историография няма обективна представа кой всъщност е изразил това мнение и какво точно е казал.

7. Кога е организирано първото честване на атаката на „Дръзки”

В морскоисторическата литература е известно, че със заповед по Военното ведомство от 1887 г. „датата 6 декември – Св. Николай Чудотворец – [е определена] за патронен празник на флота” [31, с. 74], а в чест на втората годишнина от атаката на „Дръзки” този празник се променя „с нова дата – 8 ноември” [31, с. 75]. Дали обаче е променена само датата или и същността на флотския празник и как е честван първият път?

В действителност денят **8 ноември** е обявен за **боен** празник на флота [30]. По време на първото му честване е отслужен молебен в катедралния храм „Св. Успение Богородично” във Варна, след него е проведен парад, командван от капитан-лейтенант Рашко Серафимов и приет от бригадният командир полк. Пантелей Киселов. После полк. П. Киселов държи реч, в която изрично изтъква: „Днес за първи път нашият млад, малък, но храбър флот празнува своя боен празник. Вашите храбри другари със своите малки параходчета се понесоха навътре в морето и атакува[ха] силния турски флот, повредиха един от най-хубавите им параходи и накараха турския флот да обърне гръб и избяга в Цариград, за да не посмее втори път да се яви пред

Варна. Този славен подвиг запомнете добре [...], като знаете, че не в големината на парахода, нито в дебелината на бронята е силата, а в храбростта и самоотвержеността на войниците е победата [...]" [32].

8. За първата възстановка на атаката на „Дръзки” (1915 г.)

На 2 август 1915 г. във връзка с възкачването на цар Фердинанд I на българския престол дарителският фонд „Отец Паисий” организира във Варна морски празник за набиране на средства за фонда. В морскоисторическата литература празникът е известен най-вече със състезанията по ветроходство, гребане и плуване. Слабо популярен е фактът, че тогава е извършена възстановка на атаката на „Дръзки”, като ролята на „Хамидие” се изпълнява от учебния крайцер „Надежда” [33]. Програмата на този първи по рода си български морски празник е снета на документален филм със заглавие „Военните морски тържества във Варна”, представен още на 18 август с.г. в софийското кино „Модерен театър”, а в рекламата за прожекцията изрично се изтъква, че във филма участва целият български черноморски флот и е възпроизведена атаката срещу „Хамидие” [34]. Най-ранното известно съобщение за варненско представяне на филма за морските тържества е от 23 август 1915 г.: „Вчера войниците от флота са водени на кинематограф, дето бяха представени картините: тържествата на 2 август, I морски празник и **атаката на турския крайцер „Хамидие” от нашите миноносци**” (подч. И.А.) [35]. За съжаление този морски документален филм не е запазен.

9. Ще има ли единна и точна историческа оценка на събитието?

Нека оставим настрана разногласията по поредността на морската победа, които предлагат на читателите да я смятат от първата до третата. Далеч по-неприятни са противоречията около военноисторическата оценка на резултатите от атаката на „Дръзки”. Още през 1970 г. известният морски историк д-р Владимир Павлов справедливо изтъква редицата „приписвани неаргументирано последици” [21, с. 173-174], но тиражирането им продължава до наши дни. Този проблем е заобиколен най-елегантно от съвременната академична „Военна история”, която само описва събитието (при това – със съществени грешки) [6, с. 433], но не прави дори плах опит да го оцени. Военният историк д-р Стоян Николов от НВИМ – София, уверява читателите на сайта „100 години Балкански войни”: „Със загубата на „Хамидие” турското командване се **отказва** (подч. И.А.) от използването на

морския път Кюстенджа – Цариград. Това довежда до нарушаване на ритмичността на военните им доставки и затруднява попълването на загубите им с военни материали. При това турските военни кораби променят маршрутите си и започват да плават далеч от българското крайбрежие [...]” [9]. Склонен съм да вярвам обаче на друг военен историк – полк. Атанас Христов (известен като Молткетто, по-късно – ген.-майор), който през 1921 г. изтъква следното: „Нашите миноносци не можаха да попречат на турските транспорти от Ромъния за Цариград [...]” [36, с. 224-225]. Д-р Ст. Николов твърди и това, че благодарение на атаката на „Дръзки” „фактически пада блокадата над българските пристанища” [9], но д-р Вл. Павлов четири десетилетия преди това твърдение документално доказва, че „от 8 до 20 ноември 1912 г., т.е. до първото примирие, турският флот се е явявал почти всеки ден по българското крайбрежие” [21, с. 174]. И т.н., и т.н.,...

Неизвестна поетична възстановка на атаката на „Дръзки”

Тъй като това поетично описание на атаката на „Дръзки” не е публикувано в морско издание, то е останало незабелязано от морските историци. Стиховете са написани от полк. о.з. Никола Димитров Янакиев и поместени през 1937 г. във вестник „Отечество” – орган на Съюза на запасните офицери [37]. Към началото на януари 1913 г. като майор той е началник на щаба на I бригада на IV Преславска дивизия. Вероятно тези стихове са публикувани и в стихосбирката му „България през вековете. Видения на стария воин”, издадена през 1939 г.

Тортилирането на „Хамидие”

На север край Варна на лунни светлик
Моряците наши от минни отряд
Извършиха подвиг отличен, велик –
Ни ревът ги стресна, ни Черно море,
Ни силната флота, що с дързост следят,
С нечувана смелост в атака вървят
И смъртно раниха те „Хамидие”,
Най-силния крайцер на гордия враг.

Литература и бележки

1. Всички дати в текста до 31 март 1916 г. са по Юлианския календар (стар стил).
2. http://morskivestnik.com/compass/news/2012/112012/112012_29.html
3. **Панайотов, Атанас.** Още нещо за командира на „Дръзки” мичман I ранг Георги Купов. – http://morskivestnik.com/compass/news/2012/112012/112012_71.html
4. **Участниците в атаката на „Хамидие”.** – Морски преглед, г. IV, № 78, 21 ноем. 1937, 6-7.
5. <http://chief.snimka.bg/sea/ekipajen-spis-k-quot-smeli-quot-8-noemvri-1912g.436092> (20 ноем. 2012, 8:20 ч.).
6. **История на българите. Т. 5. Военна история на българите от древността до наши дни.** С., Знание, Труд, 2007. 740 с.
7. <http://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%B4%D0%B8%D0%B5> (20 ноем. 2012, 8:45 ч.).
8. **История на българския военен флот.** С., Военно изд-во, 1989. 291 с.
9. **Николов, Стоян.** Торпилирането на крайцера „Хамидие” от българския миноносец „Дръзки”. – <http://www.100godini-balkanskivoini.bg/Izvestnite/Izvestnite02.html> (20 ноем. 2012, 9:40 ч.).
Същият автор помещава тази статия под заглавието „Дръзки” торпилира крайцера „Хамидие” и с козметични промени във в. „Тракия”, № 16, 23 авг. 2012, с.2 - http://www.stdbg.org/images/vania/Trakia_16_2012.pdf (20 ноем. 2012, 9:15 ч.).
10. **Лейтенант П.** Турският флот през Балканската война (Според Али Хайдар Емир-бей). – Морски сговор, 1936, № 7, 119-122.
11. http://fr.wikipedia.org/wiki/Pouce_%28unit%C3%A9%29 (20 ноем. 2012, 9:25 ч.).
12. <http://www.birdunyabilgi.org/uzunluk-olcu-birimleri-nelerdir> (20 ноем. 2012, 9:30 ч.). Дълга благодарност на д-р Иван Янков от Пловдив, който ми съдейства да уточня стойността на турската единица „пус”.
13. **Петрова, Евдокия.** Два неизвестни документа за торпилирането на крайцера „Хамидие” през Балканската война 1912-1913 година. – Военноисторически сборник, 1988, № 2, 108-116.
Тази наистина много ценна за морската историография публикация съдържа за съжаление само преводите на български език на двата документа без

оригиналните текстове на немски език. На 6 юли 2012 г. текстът на публикацията е поместен и в блога на проф. д.и.н. Кънчо Георгиев, но с променено заглавие <http://kanchogeorgiev.blogspot.com/2012/07/1912-13.html> (20 ноем. 2012, 9:40 ч.).

Тук (в основния текст) оригиналното офицерско звание на Й. фон Арним и съвременният му еквивалент на бълг. език, собственото име на командира на „Лорелай“, предназначението на кораба и пункта му на базиране са уточнени от мен.

14.

http://bnt.bg/bg/productions/174/edition/26260/istorija_bg_29_oktomvri_2012 (21 ноем. 2012, 9:55 ч.).

15. **Панайотов, Атанас и Владимир Христов.** Нападението срещу „Хамидие“. – Морски свят, 1987, №1, 44-47.

Дълга благодарност на д-р А. Панайотов, който уточни, че неговият съавтор Владимир Христов е всъщност тогавашният главен редактор на сп. „Морски свят“ Владимир Чешмеджиев (светла му памет).

16. **Тангълов, Димитър.** Забравеният Александър Жеков (110 г. от рождението на пионера на българския военнодокументален филм). – Военноисторически сборник, 1990, №5, 205-216.

17. **Тангълов, Димитър.** Нови данни за пионера на българския документален филм Александър Жеков. – Киноизкуство, 1989, №6, 21-25.

18. **Кърджилов, Петър.** Филмът „Балканската война“ в историята на българското кино. С., Институт за изследване на изкуствата, 2011. 224 с.

19. **Кърджилов, Петър.** Загадките на филма „Балканската война“. С., Титра, 2006. 328 с.

20. **Българска военна история. Т. 2. Подбрани извори и документи.** С., Военно изд-во, 1984. 759 с.

21. **Павлов, Владимир.** Развитие на българския военноморски флот 1897-1913. С., Държ. военно изд-во, 1970. 236 с.

22. Години наред в киноисторическата литература е разпространявана и версията, като как по щастливо стечение на обстоятелствата Ал. Жеков по онова време се намирал с френски паспорт в Истанбул и, видите ли, любезните турски власти му разрешили да снее „Хамидие“, защото не разбрали, че той (А.Ж.) е българин. Привържениците на тази версия

- старателно укриват източника, въз основа на който тъкмо на 9 ноем. 1912 г. представящият се за французин български оператор се намира в Истанбул.
23. **Желиховский, Витольд.** Подъём турецкого крейсера „Меджидие” в 1915 года. – <http://www.simvolika.org/vv014.htm> (21 ноем. 2012, 10:10 ч.).
24. **Снимката „Меджидие”, затопленный под Одессой**. – <http://www.navycollection.narod.ru/ships/Turkey/Cruisers/Mejdie/fotos2.html> (21 ноем. 2012, 10:20 ч.).
25. **Сензация!!** – Мир, № 4309, 9 авг. 1914, с. 2.
6. **Морски бой.** – Мир, № 3752, 24 дек. 1912, с. 3
27. **Вълканов, Вълкан.** Торпилирането на „Хамидие” (Версията на неговия командир). – Морски вестник, № 22, 18 ноем. 1997, с. 8.
28. **Повреденият турски кръстосвач „Хамидие”.** – Морски сговор, 1932, № 9, с. 11.
29. **Панайотов, Атанас.** Българската морска идея (1919-1939 г.). Варна, ИК „Морски свят”, 2003. 336 с.
30. **8-й ноемврий, боевия празник на Флота.** – Варненски новини, г. III, № 447, 8 ноем 1914, с. 1.
31. **Защитата на Варна. Ролята на Флота. Атаката на „Хамидие”.** – Съвременна илюстрация, г. III, № 11, 1 апр. 1915, 2-4.
31. **Димитрова, Елисавета.** Националните традиции в ритуалите на българския военноморски флот. – Годишник на ВММ, т. III, 2003, 70-78.
32. **Празника на флота.** – Варненски новини, г. III, № 447, 8 ноем. 1914, с. 3.
33. **Морски празник.** – Свободен глас (Варна), № 28, 2 авг. 1915, с. 2.
34. **Много важно в „Модерен театър”.** – Мир, № 4655, 18 авг. 1915, с. 2.
35. **Вчера войниците от флота...** – Победа (Варна), г. I, № 11, 23 авг. 1915, с. 2.
36. **Христов, А.** Кратка история на Освободителната война 1912-1913 година. С., изд-е на Военното на Н.В. училище, 1921. 336 с.
37. **Янакиев, Н. Д.** Виденията на стария воин (Кратка история). – Отечество, № 777, 18 септ. 1937, 2-4.

Иван АЛЕКСИЕВ